VIKIPEEDIA

Lakota keel

See artikkel vajab toimetamist. *(Oktoober 2016)*
Palun aita artiklit toimetada (https://et.wikipedia.org/w/index.php?title=Lakota_keel&action=edit). (Kuidas ja millal see märkus eemaldada?)

Lakota keel (varem eesti keeles *lakoota keel*) on Põhja-Ameerika kesktasandike rohtlates elava rahva lakotade keel, mida räägib 1997. aasta andmetel veel umbes 6000 inimest. Seda räägitakse Ameerika Ühendriikides, peamiselt Põhja-Dakota ja Lõuna-Dakota osariikides, aga ka Põhja-Nebraskas, Lõuna-Minnesotas ja Põhja-Montanas. Samuti kõneldakse lakota keelt Cheyenne'i jõe äärses piirkonnas ja Pine'i mäeaheliku aladel, mõnedel andmetel ka Kanadas.[1] Lakota keel on ohustatud keelte loendis ning selle alternatiivnimedeks on lakhota, lakotiyapi ja tetooni keel. Lakota keel kasutab ladina kirjaviisi.[1]

Lakota keel	
Piirkonnad	Põhja-Ameerika: Põhja-Dakota, Lõuna-Dakota, Põhja-Nebraska, Lõuna-Minnesota, Põhja-Montana, Cheyenne'i jõe äärne piirkond, Pine'i mäeaheliku alad, Kanada[1]
Kokku kõnelejaid	6000 (1997)
Keelesugulus	makrosiuu hõimkond pärissiuu keeled siuu-katooba keeled dakota keeled **lakota keel**

Sisukord

Arvsõnad

Arvsõnad 1-10

[2]

üks	wanji (waŋjí)
kaks	nunpa (núŋpa)
kolm	yamni (yamní)
neli	topa (tópa)
viis	zaptan (záptaŋ)
kuus	šakpe (šákpe)
seitse	šakowin (šakówiŋ)
kaheksa	šaglohan (šaglóğaŋ)
üheksa	nepcunka (napcíuŋka)
kümme	wikcemna (wikcémna)

Keele struktuuri andmed

Dialektid

Brulé[1]

Täishäälikud

Lakota keeles on viis suulist täishäälikut: *i*, *e*, *a*, *o* ja *u* ning kolm nasaalset täishäälikut: *ĩ*, *ã* ja *ũ*. Ortograafiliselt kirjutatakse nasaalsete täishäälikute järele täht *ŋ*.

	Esivokaal	Keskvokaal	Tagavokaal
Kõrge mittenasaalne	i		u
Kõrge nasaalne	iŋ		uŋ
Keskmine	e		o
Madal mittenasaalne		a	
Madal nasaalne		aŋ	

Konsonandid

	Huulhäälik	Hammashäälik	Hambasombuhäälik	Pehme suulaehäälik	Kurgunibuhäälik	Kõrihäälik
Nasaalid	m		n			
Mitteaspireeritud plosiivid & afrikatiivid	p			k		' *
Helilised plosiivid & afrikatiivid	b			g		
Ejektiivsed plosiivid & afrikatiivid	p'	t'		k		
Helitud frikatiivid			s		ȟ	
Helilised frikatiivid			z		ǧ	
Ejektiivsed frikatiivid			s'		ȟ'	

- Ülakoma (’) kasutatakse kõrisulghääliku märkimisel.

Ortograafia

Lakota keele kirjapanekul peetakse õigeks mitmeid ortograafilisi norme. Ühte sõna võib tihtipeale kirja panna mitut erinevat moodi.[1]

n/ŋ:

- kui *n* esineb sõna lõpus, kirjutatakse see *ŋ*
- kui *n* eelneb konsonandile, kirjutatakse see *ŋ*
- kahe täishääliku vahel tuleb *n* märkida ülakomaga (*n*’), et eristatada seda *ŋ*-ist
- muudel juhtudel kirjutatakse *n*[3]

h/ȟ:

- kui *h* esineb sõna lõpus, kirjutatakse see *ȟ*
- kahe täishääliku vahel tuleb *h* märkida ülakomaga (*h’*), et eristada seda *ȟ*-st
- muudel juhtudel kirjutatakse *h*[3]

NB! Eranditeks on sõnad *hehán* (siis) ja *chanmáwašte* (ma olen õnnelik).[3]

Sõnade järjekord lauses

Lakota keele kõige tavalisem sõnade järjekord lauses on SOV, kuid see võib varieeruda. Näiteks kui panna sihitis enne alust, rõhutatakse sihitist. Kui aga panna alus pärast verbi, rõhutatakse verbi.

Keelenäide

[2],[4]

- Tere tulemast! – Tanyan yahi! (Taŋyáŋ yahí!)
- Pole ammu näinud – Thehan wančinyanke šni (Théhaŋ waŋčhíŋyaŋke šni)
- Kus tualett on? – Otȟankaye kin tuktel un he? (Otȟáŋkaye kiŋ tuktél úŋ he?)

- Kas sa tantsiksid minuga? – Wayačhi yačhin he? (Wayáčhi yačhíŋ he?)
- Aitäh! – Philámayaye!
- Kust sa pärit oled? – Nintuktetanhan hwo?
- Naeratus – Iȟa
- Vabadus – Tawaiciya
- Armastus – Cantkiya
- Raha – Mazaska
- Kolmnurk – Oblo yamni
- Ühiskond – Okolakiciye
- Isa – Ate
- Ema – Ina

Muud huvitavat

2011. aastal sai USA haridusameti toetusel alguse programm, millega loodetakse välja koolitada mitukümmend uut lakota keele õpetajat. Programm algatati eesmärgiga päästa põlis-Ameerika keeli väljasuremisohust.

Eelkoolilastele on välja mõeldud *app* nimega „Lakota Toddler“, mis aitab lastel lakota keelt õppida.

Lisaks lakota rahvale elab Põhja-Ameerika kesktasandike rohtlates ka dakota rahvas. Kahe hõimu keeled on küll fonoloogiliselt ja süstemaatiliselt erinevad, kuid vastastikku hästi arusaadavad. Lakota keele ehk l-murde kõnelejaid nimetatakse tiitoniteks ning dakota keele ehk d-murde rääkijaid kutsutakse santiidideks, sissetonideks, janktoniteks ja janktonaidideks. Murded erinevad näiteks selle poolest, et dakota keeles puudub häälik *l* ning lakota keeles häälik *d*.

Sellest tabelist võib näha lakota ja dakota keelte hämmastavat sarnasust:

Numbrid	Lakota	Dakota
1	**wanji**	**wanzi**
2	**nunpa**	**nonpa**
3	**yamni**	**yamni**
4	**topa**	**topa**

Viited

1. http://www.ethnologue.com/language/lkt külastatud november 2013
2. http://1onewolf.com/lakota/language1.htm külastatud november 2013
3. http://sioux.saivus.org/lakotaarticleorthographies.html külastatud november 2013
4. http://www.omniglot.com/language/phrases/lakota.php külastatud november 2013